

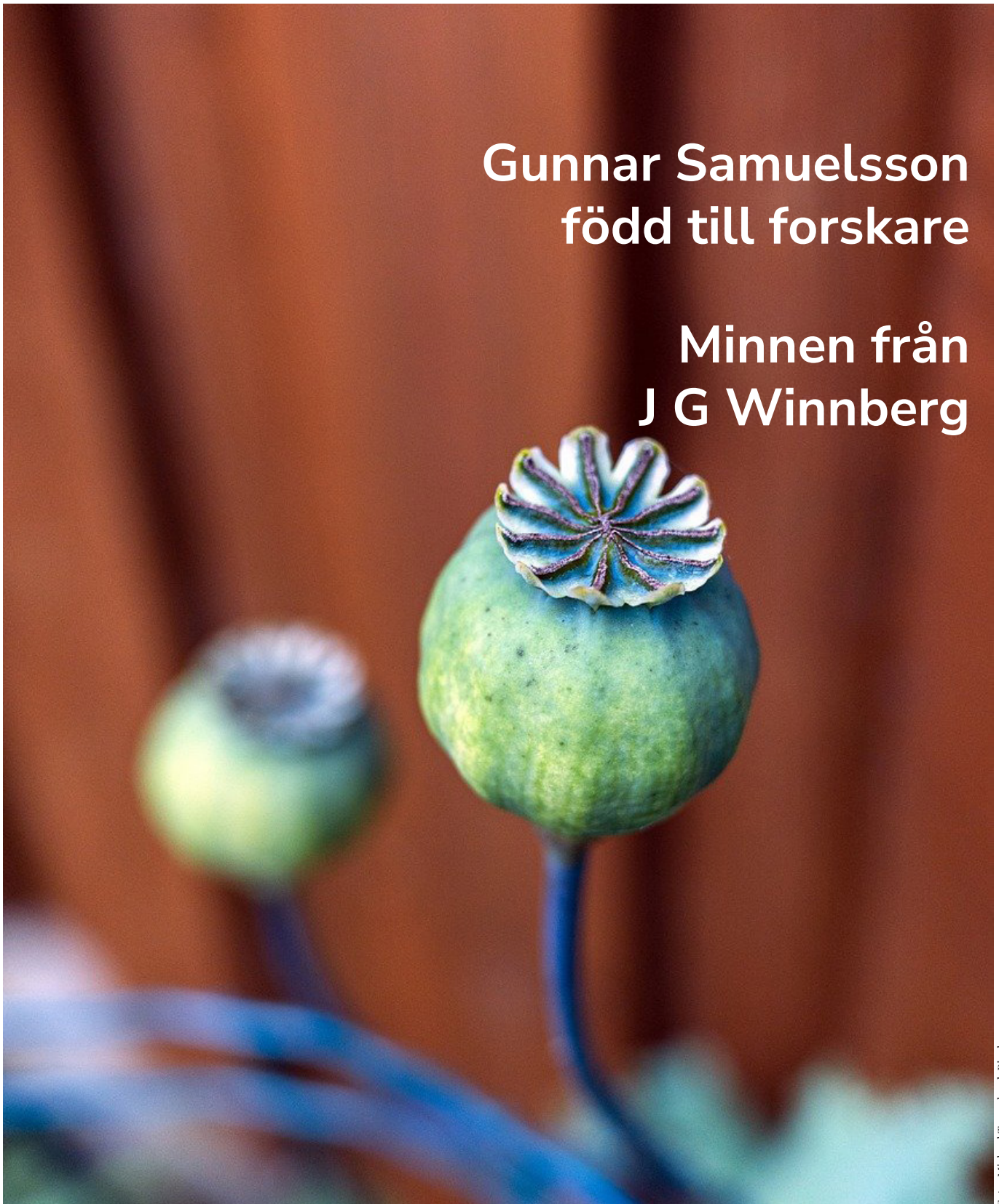
UNICORNIS

Apotekarsocietetens sektion för farmaci- och läkemedelshistoria

Nummer 2 Anno 2024

**Gunnar Samuelsson
född till forskare**

**Minnen från
J G Winnberg**

Sommaren kom med full fart ...

Vinter blev sommar på en dryg vecka. Frostnätter blev medelhavsvarma sommarnätter innan vi hann öppna fönstren. Ja det kanske inte var så snabbt, men man upplever ofta våren som för kort ...

I detta nummer av vår medlemstidning har vi en artikel om professor Gunnar Samuelsson som gick bort tidigare i år. Anders Cronlund ...

Vi har också en artikel om J G Winnberg ... Dan Jibreus

Och som vanligt en statusrapport om hur museet växer fram. Nu börjar det ta form och det går undan nu!

I På gång i sektionen finns glimtar från Apotekarsocieteten fullmäktige och ett intressant boktips för lata sommarkvällen.

Avslutningsvis tillönskar jag alla läsare en riktig skön sommar!

Thony Björk, redaktör
thony.bjork@gmail.com

Unicornis
utges av Sektionen för
Farmaci- och läkemedelshistoria
Box 1136, 111 81 Stockholm

Redaktionskommitté:

Thony Björk, redaktör, thony.bjork@gmail.com
Ola Flink, flink.ola@gmail.com
Anders Cronlund
Susanne Henriksson, layout
Teresa Matérn, ansvarig utgivare

Innehåll

Inledare: Sommaren kom med full fart ...	2
På gång i sektionen	2
En rapport från Apotekarsocieteten museum	3
Farmaceuten Johan Gustaf Winnbergs "pikanta hägkomster"	4
Född till forskare – Gunnar Samuelsson 1925 – 2024	6
Sommaröppet på Skansenapoteket	8

På gång i sektionen

Nu är våren här och i helgen som var gick Apotekarsocieteten fullmäktige av stapeln. Förutom en ny styrelse med Johanna Wikman som ny ordförande så fick vi också träffa den tillträdande VD'n Lena Ring. Bland beslut som fattades kan nämnas att Musei- och biblioteksnämnden avecklas och ansvaret för verksamheten läggs inom ordinarie verksamhet där Annika Wickman och Dan Jibreus är anställda.

På det sista mötet i Musei- och biblioteksnämnden så fick vi även en rundvandring i det nästan färdigrenoverade gårdshuset. Det är verkligen imponerande att se hur fint det kommer att bli. Man har även grävt upp gården och sett över avloppsbrunnar så att vi ska minimera risken för nya mögelangrepp i gårdshuset. Nu hoppas jag att museet kan öppna under slutet av 2024 eller början av 2025 så att fler kan få ta del av utvalda föremål och att det blir möjligt att ordna aktiviteter i lokalen som t.ex. senapstillverkning.

Den 25 juli firas Urban Hjärnedagen traditionsenligt på Medevi Brunn. Då kommer Lars Burman (överbibliotekarien på Carolina Rediviva), Hjalmar Fors (Hagströmerbiblioteket, KI) och jag att tillsammans med Medevi Brunnsorkester anordna aktiviteter för att högtidlighålla att det är 300 år sedan Urban Hjärne dog. För närmare information se medevibrunn.se

Ett litet boktips om sommaren blir regnig – eller i höst/vinter – är Patrick Radden Keefes "Empire of pain: The secret history of the Sackler dynasty" som finns på svenska med titeln "Smärtans imperium: Berättelsen om familjen Sackler och opioidkrisen". Boken skildrar Purdue Pharmas hantering av oxikodon kommersiellt och bakgrunden till släktens framgångar under ett århundrade. En skrämmande berättelse om hur ett läkemedelsföretag trotsar grundläggande etik för att tjäna enorma pengar och som ni säkert känner till – att hundratusentals människor blivit beroende och dött. Jag gjorde det misstaget att inledningsvis läsa den engelska versionen innan jag somnade men den sista halvan läste jag på dagtid. Den förtjänar att läsas mer koncentrerat än jag gjorde initialt.

Jag hoppas att vi kan få en fin sommar med både sol och regn så att vi kan möta en vacker höst och varandra igen på årsmötet den 16 november.

Nils-Otto Ahnfelt, ordförande
Sektionen för Farmaci- och läkemedelshistoria

Utgivningsplan Unicornis år 2024

Nr	Manusstopp	Utgivning
3	15 september	oktober 2024

A Apotekarsocieteten

© Apotekarsocieteten Sektion för Farmaci- och läkemedelshistoria och artikelförfattarna.

Slutbesiktning av museihuset efter omfattande renovering

Mycket händer nu på museet! Renoveringen är klar och snart kan samlingarna åter komma på plats. Annika Wickman ger här en rapport.

Efter månader av intensivt arbete har slutbesiktningen av vårt anrika museihus nu genomförts. Vi är glada att kunna meddela att huset nu står i sitt allra finaste skick. All hussvamp är borta och källaren har utrustats med ett fläktsystem som ska förhindra ny svamptillväxt. Som vanligt vid slutbesiktningar återstår några detaljer som ännu inte är färdigställda, men vår entreprenör är hoppfull om att även dessa ska vara klara före midsommar.

En omfattande renovering

Renoveringen av museihuset har varit ett ambitiöst och noggrant planerat projekt. Vår strävan har varit att bevara byggnadens historiska charm samtidigt som vi uppgraderat ytskikt och säkerhetsinstallationer, såsom brandceller och el-stammar. Varje steg i processen har genomförts med stor omsorg och precision för att säkerställa att museihuset ska kunna stå emot tidens prövningar.

Målet har varit att skapa ytor som håller väl över tid och är enkla att underhålla vid framtida renoveringar. Trots de omfattande arbetena och de betydande kostnader som hussvampen medfört, är huset fortfarande relativt enkelt i sin infrastruktur. Det finns ingen avancerad ventilationslösning, inget extra värmetillskott till de äldre radiatorerna, och enbart en minimal varm-

vattenberedare i källaren som förser en toalett och ett städförråd på bottenvåningen. En av de största förbättringarna är att vi nu har en fullt tillgänglig entré och toalett i museihuset, vilket innebär att besökare som är beroende av rullstol eller rullator nu enkelt kan delta i aktiviteter på museets bottenvåning.

Nästa steg: från tom fastighet till museum

Med slutbesiktningen avklarad kan vi nu påbörja nästa fas i vårt projekt: färdigställandet av museets utställningar och interiörer. Den grundläggande planen för de nya utställningarna har presenterats och diskuterats i styrelse, nämnd och sektioner under de senaste åren. Ett team av farmacihistoriska experter har granskat ett manus med de texter som ska finnas på museets skyltar. Nu sker en finslipning av presentationen tillsammans med externa experter, såsom ljussättare, formgivare och snickare. Vår målsättning är att, trots vår begränsade budget, skapa en inspirerande miljö som både utbildar och engagerar våra besökare

Det kommer att vara ett omfattande arbete att få allt på plats, eftersom det rör sig om tiotusentals föremål och cirka 16 olika utställningsteman. En positiv nyhet och uppmuntran i arbetet kom förra veckan, då vi fick besked om att Riksantikvarieämbetet ger ett bidrag på drygt 100 000 kronor till museets belysning.

Vi ser fram emot att välkomna er till museet framåt 2025 och att tillsammans få uppleva detta nyrenoverade kulturarv!

Annika Wickman, för museet

Farmaceuten Johan Gustaf Winnbergs ”pikanta hågkomster”

Dan Fibréus har på sitt bord fått en del intressanta skrifter från arkivmaterial från källarna på Wallingatan. Här lite från apotekare Johan Gustaf Winnbergs elevtid.

Apotekarsocietetens källare på Wallingatan i Stockholm har det en längre tid förvarats en mängd arkivmaterial som inte mått bra av förhållandena där. En grupp under ledning av Leif H Eklund har tagit sig an uppgiften att gå igenom materialet för att placera det på lämpligare platser. En del hamnar på mitt bord för att jag ska försöka bedöma hur det ska hanteras i fortsättningen.

Inbundna föreläsninganteckningar

Här finns ett antal handskrifter av skiftande ålder. En del är så gamla som från 1700-talet, men de flesta är från 1800-talet. Merparten är föreläsninganteckningar, oftast mycket noggranna, fylliga och pryddigt skrivna av en svunnen tids farmacistuderande. Att den ursprungliga ägaren värderat dem högt framgår av att de ofta är bundna i eleganta halvfranska band eller hela skinnband. De är naturligtvis intressanta än idag, men främst på grund av sin ålder snarare än sitt innehåll. Denna typ av böcker är inte helt ovanliga.

Men då och då dyker något upp som sticker ut. Ett enkelt häftat band med siffran ”1” på främre omslaget fångade mitt intresse. När man öppnar det finner man titeln: ”Minnen och Anteckningar ...”

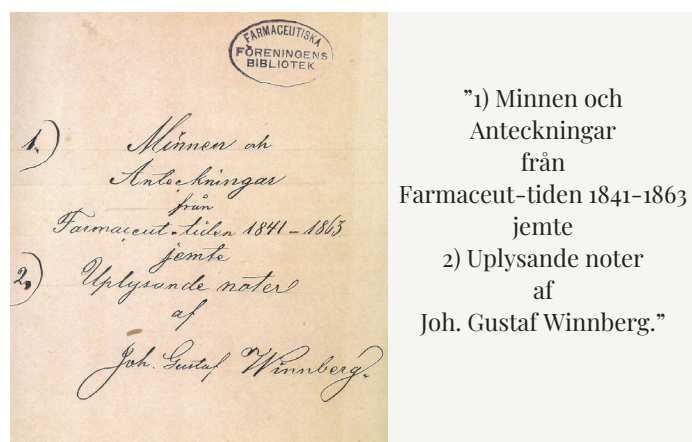

Fig. 1. Titelsidan till Winnbergs ”Minnen ...”.

Sista sidan avslutas med ”alla hänseenden ...”.

Följt av vad som tycks vara ett frimärksformat porträtt av författaren.

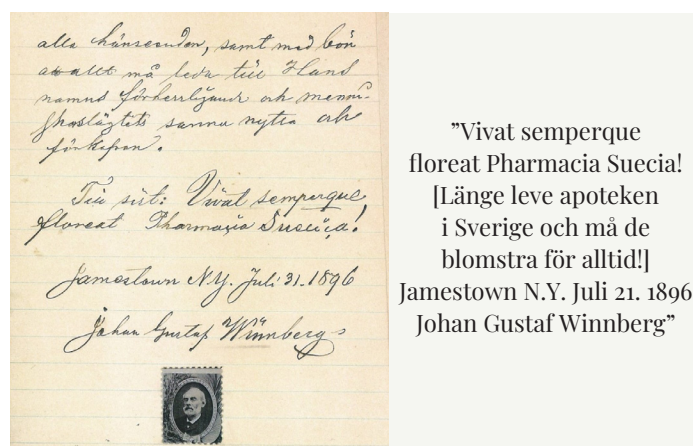

Fig. 2. Sista sidan i Winnbergs ”Minnen ...”.

Föreståndare för apoteket i Leksand

Vem var då denne Winnberg? Han föddes 1823 i Jönköping i en välbeställd familj, hans far var fabriksföreståndaren Isak Winnberg. Efter studierna arbetade han i apotek i Norrköping, Falun och Åbo innan han 1854 blev föreståndare för apoteket i Leksand där han blev kvar till 1863. Därefter bodde han och hans familj (hustrun Laura, f. Walin, och tre barn, Jenny, Hulda och Johan Magnus) nära Karlshamn och slutligen i Oskarshamn. Sonen Johan emigrerade till Jamestown, New York, 1887, och resten av familjen följde efter 1891.

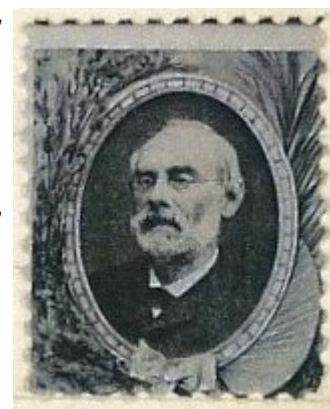

Fig. 3. Johan Gustaf Winnberg 1896.

Känd i USA

Johan Gustaf var på sin tid känd i vida kretsar såväl i USA som i Sverige och han underhöll ofta gäster i Jamestown med ”pikanta hågkomster och mångsidig intelligens”, sägs det i minnesorden som publicerades i *Oskarshamnstidningen* 1 juli 1899. I samma artikel kallas Winnberg ”samlare” utan att det närmare anges vad han samlade på. Förmodligen var det allt möjligt som fångade hans intresse, men en liten glimt kan man få från en del av familjearkivet som finns bevarat i *The American Swedish Historical Museum* i Philadelphia.

Där finns bland annat två klippböcker med autogra-

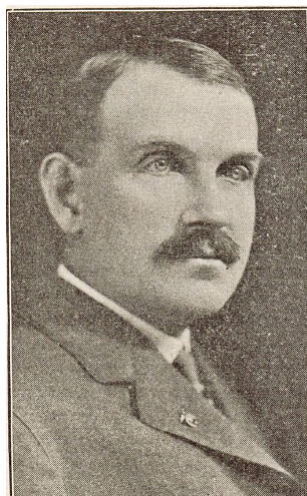

Fig. 4. John Magnus Winnberg 1914.

fer. Här finns alla svenska kungar från Adolf Fredrik till Karl XV representerade. Dessutom finns flera svenskspråkiga författares namnteckningar, till exempel August Strindberg, Esaias Tegner och Zacharias Topelius. Mark Twain sticker som amerikan ut i församlingen. Det finns flera klippböcker som fått

rubriceringen "småplock" och de innehåller allt möjligt, men främst en mängd tidningsurklipp i skilda ämnen. Säkerligen är detta bara ett axplock ur Winnbergs samlingar.

Sonen emigrerade till USA och familjen följde efter

Sonen John (Johan) Magnus Winnberg (1861-1929) gick i faderns fotspår och utbildade sig till farmaceut. Detta gjorde han i Stockholm där han också började som lärling på Hofapoteket Lejonet 1877. År 1887 lämnade han Sverige och emigrerade till Amerika. Han genomgick amerikansk farmaceutisk utbildning i New York City och utexaminerades 1889 varpå han flyttade till Jamestown, NY. Han arbetade där på ett par svenskdrivna apotek innan han 1898 öppnade eget med Levant B. Batcheller som partner.

John M. delade faderns samlarintresse. Redan som skolpojke i Sverige började han samla frimärken och 1923 hade han över 18 000 skandinaviska sådana. 1918-1923 skapade han en samling på 2 500, mestadels skandinaviska, mynt. Han hade råd att bekosta sin samlariver eftersom han vid sidan av apotekaryrket (som han 1923 utövat oavbrutet i 47 år) enligt uppgift var bankdirektör.

Fadern, Johan Gustaf Winnberg, fann sig som vi sett väl tillrätta i Jamestown och förutom att idka ett rikt sällskapsliv ägnade han sig åt en del översättningsarbete av "kemiska vetenskapliga verk samt en berättelse 'Kärlekens makt'". Och han skrev sina "Minnen ...".

"För ett par år sedan avslutade W. en serie 'Minnen ...' som blifwit öfverlämnade till Farmaceutiska föreningen i Stockholm. Anteckningarna, som i flere fall torde wara mycket intressanta, få icke öppnas eller offentliggöras före år 1900", skriver Oscarshamnstidningen 1899.

Del 2 med pikanta detaljer?

Nu har alltså åtminstone huvudtexten av hans skrift återfunnits i Apotekarsocietetens gömmor. Del 2, "Upplysande noter", saknas men jag hoppas den kan dyka upp så småningom. En anteckning på motstående sida från titeln understryker att "Minnena ..." ska vara tillgängliga för föreningens medlemmar men under inga omständigheter får lånas ut! Vad kan det vara för "pikanta detaljer" som döljer sig i texten? Nyfikenheten väcks onekligen, i sinom tid ska väl ett svar kunna ges. Men först måste texten läsas. Ett utrivet kalenderblad

från 1975 som ligger i boken visar att någon intresserat sig för boken i modern tid. Tyvärr är inget antecknat på bladet. Finns det möjligen någon av Unicornis läsare som känner till om det skrivits något om Winnbergs "Minnen ..." tidigare?

Dan Fibreus

Referenser:

- *Civic and Industrial Progress of the Swedish People in Jamestown, NY, 1848-1914*. Vårt Land, [Jamestown], 1914. Sid. 62 & 121.
- *Eksjötidningen*, 30 juni 1899.
- *Oscarshamnstidningen*, 1 juli 1899.
- Skarstedt, Ernst. *Våra pennfäktare. Lefnads- och karaktärsteckningar öfver svensk-amerikanska tidningsmän, skaldar och författare, med porträtter samt talrika utdrag ur den poetiska och humoristiska litteraturen*. Eget förlag, San Francisco, 1897. Sid. 238.
- Winnberg, John M. Brev publicerat i *Svensk numismatisk tidskrift* 5, september 2003. Sid. 113.
- Winnberg -. *J. G. Winnberg Family Papers, circa 1850-1890*. American Swedish Historical Museum, Philadelphia.

Född till forskare

Gunnar Samuelsson 1925 – 2024

Anders Cronlund ger här en bild av hur Gunnar Samuelssons intresse för kemi väcktes tidigt och hur det utvecklades till att bli en livsgärning.

Gunnar Samuelssons intresse för kemi började redan i tonåren. Hans pappa hade en färghandel och kunde förse honom med såväl laboratorieglass som kemikalier. En gång skulle han framställa pikrinsyra genom nitring av fenol med salpetersyra. Den senare hade han gjort själv genom destillation av natriumnitrat med koncentrerad svavelsyra, vilket gav en stark syra. Han anade att experimentet kunde vara farligt och riktade provröret i ett fast stativ mot väggen. Reaktionen blev explosionsartad med ett moln av nitrosa gaser. Köket fick målas om. Gunnars intresse för kemi ledde till att han på gymnasiet i Södra Latin (Stockholm) blev amanuens vid kemiska institutionen.

Analyser på labbet på Apoteket Fenix

När Gunnar i näst sista ringen bestämt sig för att bli apotekare tog han kontakt med apoteket Fenix på Götgatan nära Södra Latin. Han fick av innehavaren Lauritz Gentz möjlighet att praktisera i analyslabbet på skolloven. Sommaren 1943 gjorde han försök på en yta av 400 m² att odla opievallmo på lantstället i Vårby söder om Stockholm.

Morfinhalten bestämdes på Fenix' analyslab. Det erhållna opiet innehöll 18,5 % vattenfritt morfin, vilket räckte för framställning av medicinskt opium som skulle innehålla 10%. Efter studentexamen fortsatte

Opiumodling. Jorden förberedes för sådd. Fr.v. Apotekselev Annmarie Andersson, Gunnar och C.I. Fredholm.

forskningsarbetet med opium. Kunde morfinhalten ökas genom tillförsel av kvävehaltig gödning (morfin innehåller en kväveatom)? Jordens kvävehalt bestämdes på Fenix genom så kallad Kjeldahlsbestämning. Odlingssytan delades i tre delar: ögödsblad, lite och mycket gödsblad. Ingen skillnad i morfinhalt kunde påvisas, men totala utbytet blev störst i de gödsblade delarna eftersom dess plantor blev störst.

Amanuens i botanik och farmakognosi

Under apotekarkursen blev Gunnar amanuens i botanik och farmakognosi vid Kungliga farmaceutiska institutet, Farmis, på Kungstensgatan. Han var mer intresserad av medicinalväxternas innehållsämnena och dessas farmakologiska effekter än av ämnets omfattande övningar i mikroskopering.

Detta resulterade i studier av den blodtryckssänkande effekten av olivblad. Dessa fanns inte att tillgå i Sverige varför Gunnar tog kontakt med svenska konsulat i Bordeaux och Milano för leverans av utgångsmaterial. Extrakt med vatten respektive lösningsmedel studerades på katt och kanin hos professor Håkan Rydin vid Statens Farmaceutiska Laboratorium. Effekten var kortvarig, hämmades av atropin och orsakades troligen av kolin. Studien blev Gunnars första vetenskapliga publikation i Svensk Farmaceutisk tidskrift år 1951.

Hösten 1950 blev Gunnar som färdig apotekare kontaktad av Apotekens kontrollaboratorium, AKL, med erbjudande om en tjänst inom råvarukontrollen. Arbetet var ett rutinarbete och på fritiden fortsatte han forskningen med fotometrisk bestämning av kolin och kolinderivat isolerade ur olivblad. Studien publicerades i Journal of Pharmacy and Pharmacology 1953, hans första internationella publikation.

Licentiat och doktorsgrad

Efter ett år på AKL tog Gunnar kontakt med den nyblivne professorn Finn Sandberg vid Farmakognostiska institutionen på Farmis för att påbörja licentiatstudier. Det första Finn gjorde var att skicka Gunnar på en vetenskaplig kongress i Paris, hans första vetenskapliga. Som ämne valde han att studera misteln, *Viscum album*. Under arbetet med olivbladen hade han läst att mistelextrakt också var blodtryckssänkande och användes med den indikationen i Tyskland. Det verksamma ämnet i mistel ansågs vara peptiden viscotoxin uppbyggt av 17 aminosyror plus glukos och arabinos.

Med hjälp av jonbytare, papperskromatografi och papperselektrofores, vid den tiden nya tekniker, isolerade han en substans med samma toxikologiska och farmakologiska egenskaper som viscotoxin – men med endast 11 aminosyror och inget socker. Resultatet sammanfattades 1957 i avhandlingen *Phytochemical and*

pharmacological studies on *Viscum album* L. I. Viscotoxin, its isolation and properties.

Första forskningsanslag

Gunnar fick nu sitt första forskningsanslag från Naturvetenskapliga forskningsrådet, som senare överflyttades till Medicinska forskningsrådet och som han innehade under många år. Examen ledde till ett förordnande på halvtid som laborator i farmakognosi med undervisning och fortsatt forskning. Den tidigare tidsödande preparativa metoden ersattes med snabbare gelfiltrering på Sephadex.

Gunnar trodde nu att han fått fram rent viscotoxin och döpte substansen till viscotoxin A. Men den visade sig bestå av fem närstående föreningar. Berodde detta på att utgångsmaterialet kom från droghandeln och var en blandning av olika arter? För att eliminera denna felkälla bilade Gunnar till München och samlade efter vederbörliga tillstånd en definierad art från lind i en närbelägen park (misteln är fridlyst i Sverige). Ur bladen från detta material isolerades viscotoxin A, uppvisande samma egenskaper som den tidigare isolerade. Papperselektrofores av viscotoxin A gav alltså fem band, vars aminosyresekvenser bestämdes. Studien ledde 1962 till en doktorsgrad med docentkompetens. Gunnar var den andre farmacie doktorn i Sverige. Allan Ågren var den förste med ämnet fysikalisk farmaceutisk kemi.

Läste ryska inför kongress

Efter disputationen deltog Gunnar i 1:a Nordiska naturproduktssymposiet på Bornholm och i en biokemikongress i Moskva – efter att ha läst in en del ryska!. Under den senare resan träffade han Stanford Moore, Nobelpristagare i kemi 1972 för ribonukleas struktur och aktivitet. Moore ordnade en post-doc tjänst åt Gunnar 1963 vid Hormone Research Laboratory, HRL, i Berkley. Forskningen avsåg framför allt strukturbestämning av lactogenic hormone från svin och humant tillväxthormon.

Efter hemkomsten engagerades Gunnar i flytten av institutionen från Kungstensgatan till större lokaler på Lindhagensgatan på västra Kungsholmen. I dessa blev institutionen kvar i 10 år till 1974 då flytten gick till BMC i Uppsala där Farmis blivit en fakultet vid Uppsala universitet. Forskningen inriktades nu på att förenkla de fortfarande långsamma kvalitativa aminosyreanalyserna. Kommersiella analysatorer fanns redan på marknaden, men var dyra. Gunnar byggde därför en egen apparat efter ritningar i en amerikansk publikation. Med denna analysator sänktes tiden från en vecka till ett dygn och med bättre jonbytare till 5 timmar. Vana att bygga apparater hade Gunnar eftersom han i yngre år byggt två radioapparater, en radiopejl (rävsax) och helrenoverat en motorcykel. Med hjälp av doktoranderna Tore Mellstrand och Eva Thunberg kartlades nu flera viscotoxinliknande peptider från släktena Viscaceae och Loranthaceae, hämtade från olika delar av världen.

Nytt forskningsområde

1976 deltog Gunnar i en kurs för universitetslärare, som organiserats av UHÄ och SIDA. Som uppföljning av kursen arrangerades en studieresa till Dar es Salam. I

resegruppen ingick även en botanist och en farmakolog. Intervjuer med medicinmän i nordvästra Tanzania tillsammans med identifierade medicinalväxter ledde till tre publikationer i Journal of Ethnopharmacology 1982/83 omfattande 153 arter.

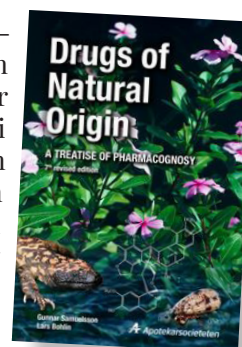
Samarbetet med tanzanierna upphörde efter några år och SAREC, SIDA:s organ för forskningssamarbete med U-länderna, erbjöd Gunnar att fortsätta projektet i Somalia. Det lokala upplägget var likartat det i Tanzania och identifierade 169 medicinalväxter i centrala och södra delarna av Somalia. Även dessa resultat publicerades senare i Journal of Ethnopharmacology. Utöver intervjuer och botanisk identifiering togs visst material till farmakognostiska institutionen för farmakologiska test, isolering och strukturbestämning av aktiva innehållsämnen. Bland annat strukturbestämde quarcol A och B från bark av *Acacia tortilis* samt verifierades substansernas antidiarreeffekt. Parallellt med denna forskning författade Gunnar en lärobok i farmakognosi, som 1980 utkom på Apotekarsocieteten's förlag.

Lärobok i sju upplagor

1991 gick Gunnar i pension som professor i farmakognosi, en tjänst han tillträtt 1986. Tiden som pensionär ägnades åt att utveckla läroboken i farmakognosi med bland annat en engelskspråkig upplaga med titeln Drugs of natural origin, a textbook of pharmacognosy. Den utkom i 7 upplagor, även på italienska, och sidantalet växte från 320 till 807! Senare upplagor gjordes i samarbete med Gunnars efterträdare som professor, Lars Bohlin, som senare blev huvudansvarig för boken.

Texten är bearbetad utdrag ur Gunnar Samuelssons memoarer, som förvaras i Apotekarsocieteten's bibliotek.

Anders Cronlund

Sommaröppet på Skansenapoteket

Under sommaren 2024 är apoteket Kronan på Skansen öppet alla dagar under perioden 17 juni till och med den 11 augusti. Apoteket öppnar klockan 11.00 och har öppet till 17.00. Precis som förra sommaren så kommer en farmacistudent att bemanna apoteket tillsammans med medlemmar ur Apotekarskrået. Årets student heter Stina Vestman och hon läser på apotekarprogrammets åttonde termin i Uppsala.

Under 2024 kommer Skansenapoteket att vara öppet totalt 100 dagar. Utanför sommarsäsongen är det huvudsakligen öppet under helger. För öppethållande se Skansens hemsida: <https://skansen.se/se-och-gora/upplevelse/apoteket/>

*Välkomna!
Claes Jagensjö
Ålderman i Apotekarskrået, Skansen*

